

Szerencsés Károly:

Hangulatjelentések a 70-es években □

Tisztelt Hallgatóim! Tisztelt Konferencia! Az idő tiszta, zavartalan áradásával valahogy vissza kellene hajóznunk a 70-es évek legelejére, ami könnyű és nehéz is egyben, hiszen közülünk sokan átérték ezt a korszakot, ugyanakkor már történelemnek is számít, amivel történészként foglalkozhatunk. Az évtized első napján - kezdve az időutazást - adták át a Duna - Intercontinental Szállodát óriási ünnepség keretében, melynek szobáit már egész évre kiadták. Ezzel egy időben adták át az óbudai lakótelep hatalmas épületét 472 lakással, amiben falnyi ember lakott és lakik ma is.

A televízióban akkoriban a fekete-fehér, igen-nem című vetélkedője volt műsoron, valamint Zalatnay Sarolta show-ja. Nagy szenzációnak számított Böbe, a csimpánz elhatározása, aki nem akart visszaköltözni Afrikába, holott vissza akarták telepíteni, de visszavágyott a veszprémi állatkertbe.

Losonczi Pál, az Elnöki Tanács Elnöke újévi köszöntőjében a béke és szocializmus újabb győzelmeinek gazdag esztendejévé nyilvánította a hetvenes évet, Kádár János pedig a kongresszuson büszkén jelentette, hogy a pártnak 662 ezer tagja van. Hogy melyik pártnak? A Magyar Szocialista Munkáspártnak, amely ekkor egyeduralkodó a politikai palettán. A Népszabadság 755 ezer példányban jelenik meg, a KISZ 800 ezer tagot tömörít. Az elmúlt

évben több mint 2 millió ember vett részt marxista-leninista képzésben.

Én most ennek a korszaknak egy jellegzetes "termékéről", a "hangulatjelentésről" szeretnék beszélni. A külföldi hangulat-jelentők szerint - a hetvenes évek elején - Budapesten nem igaz az a kelet-német tétel, hogy a forró-nadrág a hidegháború fegyvere. Budapest egy kicsit más, mint mondjuk az akkori Berlin. A nemesnádudvari hangulat-jelentő szerint viszont jellemzően így fogalmaz: "a hangulat a községben jónak mondható".

Hogy voltaképpen mi is ez a hangulatjelentés? Hivatalos elnevezése szerint információs jelentés, aminek csupán egy része a lakosság hangulatának jellemzése. Az információs jelentés feladata, hogy segítse a politikai információs munkát, formálja a közhangulatot, olyan sajátos jelzőrendszer legyen, amely "pótolhatatlan eszköze a párt és a tömegek kapcsolatának".

Honnan és hová irányul a jelentés? Az üzemekből, tsz-ekből, intézményekből árad ez az információ a magasabb szintű pártszervekhez. Összesítés után az MSZMP KB Agitációs és Propaganda osztályához, népszerű nevén az APO-hoz. Akkoriban Grósz Károly dominálja ezt a szervezetet. A jelentésről készült összefoglalót meg kell küldeni mindazoknak, akik felhasználhatják a munkájukban: a politikai bizottság tagjainak, a központi bizottság titkárainak, osztályvezetőknek, propagandistáknak, a hadsereg, karhatalom, sajtó vezetőinek, a Rádió és a TV elnökeinek, stb. Volt havi írásos jelentés, ha szükséges, volt soron kívüli információ, és volt szóbeli jelentés is, szóbeli információ. Ez utóbbiakról egyelőre nem is találtam feljegyzéseket. Minden hónap harmadik csütörtökén délután két óráig kellett a szóbeli jelentést megejteni. Kicsit konspiratívnak tűnik számomra ez a fogalmazás. A munkát megyei szinten a propaganda- és művelődési osztályok koordinálták.

Kik készítették a hangulatjelentéseket? Alapvetően a pártalapszervezetek titkárai, agit - prop. felelősök, információs felelősök, reszortfelelősök. Információs elemző munkacsoportok működtek, ahol elemezték az információkat. A jelentések tartalmazták a pártélet eseményeit. Ez kevésbé érdekes. Továbbá a gazdaságpolitikai kérdéseket. Ezek alapvetően az áremelkedésekre korlátozódtak, hiszen ez az évtized másról sem szól, mint az árak fokozatos emelkedéséről.

A művelődéspolitikai kérdések kitüntetett helyen szerepeltek a jelentésekben, de sajnálatos módon leginkább a televízióval foglalkoznak. Miért rosszak-jók a televízió műsorai, esetleg a rádió-kabaré? A kabaré tetszik, általában tetszik.

A következő eleme az információs jelentésnek a politikai közhangulat bemutatása. Ez lenne szűkebb értelemben a hangulatjelentés. Miért van erre szükség? Azt hiszem azért, mert a párt vezetői felismerték, hogy demokratikus közélet hiányában a hangulat megismerése a hatalom megtartása szempontjából fontos. Tudniuk kellett hogy valójában, milyen a hangulat, mert megelőzhessék az esetleges elégedetlenség felhalmozódását. Én úgy gondolom, hogy a párt vezetői valódi információkat vártak el ezektől a jelentésektől, hogy mégsem kapták meg, az ennek az egész rendszernek a lényegéből fakad. Mert a diktatúrában mindenki visszafogottabban fogalmazott már a legalsó szinten is, és amíg az információ eljutott a politika legfelső szintjéig, addigra lényegében egy kozmetikázott jelentéssé vált. Így aztán akik ezekből

a hangulatjelentésekből akarnak képet formálni a 70-es évek hangulatáról, nagyot tévedhetnek! Nem igazán tükrözik azokat az esztendőket, sokkal inkább a hatalom működéséről és a működtetőiről szólnak.

A hangulatjelentésekben az a legérdekesebb, hogy a politikai kritika csak balról jelenik meg ezekben a jelentésekben. "Keményebben elvtársak, keményebben kellene fellépni!" A munkásosztály vezető szerepét keményebben érvényesíteni, egyesek gyarapodását visszafogni, erős marokkal fogni az ifjúságot, mert az ifjúsággal gond van, megrendszabályozni az értelmisége a művészeket! És persze visszahozni, érvényesíteni a proletárdiktatúrát, a munkásosztály vezető szerepét!

Jellemző fordulatokat szeretnék idézni ezekből a jelentésekből, mert azt hiszem, így ismerik meg leginkább ezeknek a jelentéseknek a lényegét. "Vannak hibák nálunk is, kisebbek és nagyobbak, de nem tudnék jobbat ajánlani a jelenlegi politika helyett!" - nagyon sokszor visszatérő gondolat ez -, "legfeljebb azt, hogy közös erővel tegyük jobba".

A célja - belső utasítás szerint az információs munkának, hogy a hangulatjelentések segítségével, "meggyőző vitákban szereljük le a demagógokat, destruktív és szájbiggyesztő elemeket". Ezek a kifejezések, ez a stílus még megmaradt, sőt talán virágkorát éli a 70-es években. A szájbiggyesztő elemeket leszerelni. A hangulatjelentések sokkal inkább készítőik véleményeit, címzett elvárásait tükrözik, mint a lakosságot.

Külön rész foglalkozik a jelentésekben a külpolitikával. Ez a rész a legsematikusabb ezekben a jelentésekben, hiszen Magyarország teljes igazodását jelzik a Szovjetunióhoz. Tipikus fordulat, amikor az üzemek munkásai kiemelik, a szovjet vezetés fáradhatatlan, a béke érdekében végzett munkáját. Ilyen jelentésekre valószínűleg nem volt szüksége az agitációs és propaganda osztálynak, mégis szinte kizárólag ilyen a szovjet vezetést dicsérő észrevételek érkeztek.

Érdekesebb, hogy milyen kérdések fogalmazódnak meg a dolgozóknak? Ezek időnként árulkodóak. Például: "Annak idején, amikor Causescu pl. Nixonnál járt nem értettünk azzal egyet. és különködőknek neveztük őket. Brezsnyevnek viszont lehet még Branttal is találkozni?" Brezsnyevnek tehát lehet, amit Ceaucescunak nem? Ez veszélyes kérdés volt.

Aztán itt vannak a szovjet úrkísérletek, amelyek vagy sikerültek, vagy - teszik fel a kérdést - nem sikerültek, mindenesetre nincs elegendő információ róluk, kevés a tudósítás. Vannak szélsőséges nézetek. "A szovjet úrkutatással az időjárást változtatják meg. A szibériai hideg kerül Európába." Nem gondolom, hogy ez általános lenne, de elterjedt és szerepelt a jelentésben.

A Közel-keleti helyzet szinte minden jelentésben szerepel. Leegyszerűsítve: "a dolgozók kérdik, miért nem tudják az arab országok megtámadni Izraelt?"

Gyakori téma Románia szerepe, illetve az erdélyi magyarság helyzete. Kifogásolták a dolgozók azt a román politikát, amely megnehezítette a magyar turisták elszállásolását. Emlékszünk rá, hogy a 70-es években a legszorosabb rokoni kapcsolat híján csak szállodában szállhattak meg

a magyarok. Ez hogyan lehetséges két szocialista ország között? - teszik fel a kérdést. Ráadásul a magyarok rosszabbul is élnek, mint a románok? Még az "irigység" is felellhető a jelentésekben: Romániában az orosz nyelv sem kötelező!

Brezsnyev elvtárs betegsége is gyakran szerepel ezekben a jelentésekben. Az idős, szovjet vezetőknek a helyzete érdekelte a közvéleményt, csak hogy túlságosan szűkszavúak voltak az erről szóló tájékoztatók. Ez az a korszak, amikor viccek sokasága jelenik meg Brezsnyevről is. Például "Mi korunk vezérlő ideológiája? A marxizmus-szenilizmus." Ez persze nem került be a hangulatjelentésbe.

Kína helyzete is visszatérő téma. Nem értik, Kína milyen alapon követel területeket a Szovjetuniótól? Azzal érvelnek; ha ők területeket követelhetnek vissza, akkor mi is visszakövetelhetnénk Erdélyt?! Ez már ugye egészen veszélyes kérdés... Az 1976-os kínai földrengésről olyan vélemény is elhangzott, hogy "az oroszok elteszik láb alól a kínaiakat".

Szerepeltek az európai szocialista országok "problémáit" érintő elemek is a jelentésekben, de nagyon ritkán. A Charta 77 megjelenésekor frappánsnak szánt megjegyzés: "A chartából kilóg a lóláb."

Végül e kis külpolitikai részt egy jellemző fordulattal zárom le: "párttagságunk körében jól fogadták a hírt, hogy Etiópiában az ellenforradalmi terror fölszámolására hatásos intézkedéseket tettek." Semmi zúgolódás, elégedetlenség...

Áttérve a belpolitikára: amikor eljött az ideje, szerepeltek a jelentésekben a választások is. Persze a kommunista diktatúrában ezeknek szánt szerep erejéig. "A dolgozók megnyugtatóan vették tudomásul, hogy a legnagyobb politikai eseményen, a választásokon biztos győzelmet aratott a Hazafias Népfront". Nem más győzött, hanem a Hazafias Népfront. Önöknek itt nyilván nem kell részletezni, hogy más jelölt nem is volt, csak a Népfront jelöltje. Ám olykor dilemmák is fölmerültek: "Miért kell arra a képviselőre szavazni, aki pap?" (A "szövetségi politika" jegyében papot is indított a Népfront).

Vannak figyelemre méltó feljegyzések: "Egyes rétegeknél még él a polgári demokrácia választási rendszere iránti illúzió."

A választásnál gyakran furcsállják egyes jelöltek foglalkozását. Foglalkozása: dr. munkás. Ezt sokan nem értették, ez hogyan lehetséges? Önök persze tudják, hogy a munkásosztály vezető szerepének deklarálása szempontjából volt fontos, hogy a párt vezetői közül sokan a "munkás" foglalkozást vallották magukénak.

1971-ben Rákosi Mátyás halála - központi utasításra - rövidke hír volt az újság leghátsó oldalán. "Úgy érezzük, többet érdemelt volna hibái ellenére is." - szólt több jelentés is. Voltak hibái, de hát mégiscsak kommunista volt. Ugyanígy Hruscsov elvtárs halála is téma volt. Miért csak annyit írt a Népszabadság, hogy "meghalt N.SZ. Hruscsov?" "Még annyi elismerő részvét sem jár neki, hogy az elvtárs szócskát oda írják a neve mellé?" - teszik fel a kérdést.

A párt és az állam vezetőit nem bíralták e jelentésekben. Kivétel a 70-es évek végén Losonczi Pál. Nem durva bírálat ez, de azért jellemző, hogy Losonczit, az Elnöki Tanács Elnökét lehetett

bírálni. Szóvá tették például, hogy Losonczi elvtárs indiszponáltan mondta el az ünnepi beszédét a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóján, 1977-ben. Ilyet Kádár Jánossal nem fordulhatott elő, hogy ő is indiszponált lett volna.

A 70-es évek végén a Szent Korona kérdése foglalkoztatta a közvéleményt, hiszen az, hogy 1978-ban hazahozták a magyar koronát, óriási eseménynek számított.

- Miért nem volt ott a Magyar Televízió? - tették fel a kérdést az élesebb szeműek. Sokaknak fel sem tűnt akkor, nekem sem, pedig néztem, hogy a Magyar Televízió a megérkezést csak felvételtől közvetítette. Viszont az osztrák tévében egyenesben adták az eseményt, aminek itthon nem is közölték a pontos időpontját.

- Miért nem volt jelen Kádár János az átadásnál? Miért nem volt ott Losonczi Pál?

Kádár János személye előtérben van. "Az emberek általában minden párt- és állami vezető országjáró útját, felszólalásait figyelemmel kísérték,- a jelentések szerint -, de Kádár elvtárs felszólalásait még fokozottabban... Mindig fején találja a szöveget!" Kivétel nélkül mindig, és ez a lényeges. "Kádár elvtárs puritán szemléletű megnyilvánulásai mindig eseményt jelentenek, napokig beszélnek róla a pártunkívüliek is. Kár, hogy olyan ritkán kerül rá sor, s még inkább, hogy szimpatikus szemléletmódja nem hat szélesebb körben."- szól egy jellemző értékelés.

Vannak aztán a "Hurrá, nyalunk!" típusú észrevételek is. Ezzel arra utalok, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepén rendszeresen szovjet filmhetet tartottak, és a "Hurrá, nyaralunk!" című filmet is bemutatták a mozikban. A moziműsorban azonban véletlenül (?) úgy jelent meg a film címe, hogy "Hurrá, nyalunk!", és ebből komoly politikai ügyet kreáltak. Fegyelmik, elbocsátások követték.

Ebbe a típusba tartoznak az következő jellegű jelentések: "A Népszabadság május 9-i számából értesültem arról, hogy Brezsnyev elvtársat a legfelsőbb szovjet vezetőség marsallá nevezte ki. Nem kétséges, hogy ez a cím és rang Brezsnyev elvtársat már régen megillette és nagyon helyes, hogy erre az illetékesek végre mégis ráébredtek és lelkiismeretük szavára hallgatva a kinevezést perfektuálták."

Vannak aztán a használhatatlan jelentések, amelyeket semmire nem lehet felhasználni. Például: "Üzemünk dolgozói komoly erőfeszítéseket tesznek a 6135-ös gyermek pamut harisnyanadrág terveinek teljesítésére." Ezzel kezdetek valamit ott az agitációs-propaganda osztályon! Vagy: "Megérkeztek a 2 An típusú szovjet harisnyakötő gépek". Már csak a tréfa kedvéért teszem hozzá: de akárhogy rakjuk össze őket, vadászrepülőgép- alkatrész jön ki belőle.

A gazdasági helyzet bemutatásakor az "áremelések, áruhiány, húshiány" kifejezések a jellemzőek. Soha nincs elegendő hús, főleg ünnepeken nincs. A közlekedés egyenesen katasztrofális, a fizetések alacsonyok; többnyire ilyen típusú panaszok jelennek meg. Az infláció, vélik sokan, már jóval nagyobb mértéket öltött, mint azt hivatalosan beismerik. A 70-es években kezdődött el az a folyamat amely olyan hangulatot teremtett, hogy "csak egyre rosszabb helyzetre lehetett számítani".

A helyi problémák is árulkodóak. "Annak ellenére, hogy a gyulai és csabai kolbász a megyében készül, egyetlen dekát sem lehet kapni városunkban". - írják Gyuláról.

Az áremelések előtt általában elterjesztették, hogy nagy-, legalább ötven - száz százalékos áremelés várható, és amikor csak húsz százalékos lett, akkor "oldódott az ijedtség". Egyébként ez a jellemző kifejezés "oldódik az ijedtség a dolgozóknak".

Kultúra, sajtó. A sajtóra van egy nagyszerű kifejezés a 70-es években: "a magyar hírközlő szervek szűrt objektivitása". A magyar hírközlő szervek szűrt objektivitása nem tette lehetővé, hogy írjanak, arról, amikor "Vályi elvtárs nagyobb beosztást kapott, és emlegetik a szilveszteri műsort, ahol G. Erzsébet művésznő úgy produkálta magát, hogy Vályi elvtárs ölébe ült. Nem valami kedvező szituáció volt."- teszik hozzá a dolgozók.

Hofi Géza is előkerül a jelentésekben, nagyon sokszor. Általában szidják. "Hogy merészel ilyet mondani a Hofi? Miért mondja ezt? Hogy meri Kádár elvtársat kigúnyolni? Csak erre képes a fővárosi művész?" Ez a vélemény sokszor felbukkan. De van ennél érdekesebb is. A Mikroszkóp Színpadról, amely "a közönség köréből szerezte az információkat". Fogalmam sincs, hogyan történt, talán a "művészek" lementek és beszélgettek a nézőkkel a szünetben.

Gyakran bírálják a magyar filmeket: "Nincs nevelő hatásuk, sokba kerülnek, ki adott rájuk engedélyt?", és így tovább.

Végh Antal sztár, de hová tűnt a könyve? Bezúrták? És az író? Lecsúzták? Betiltották? A "Miért beteg a magyar futball?" című könyve nagy sláger volt a hetvenes években. És a Balczó - ügy. A Küldetés című film.

- Hogy lehet az, hogy tapsokkal kísérve vetítik a mozikban? - teszik fel a kérdést. Tapsolnak a moziban, pedig a Bibliából idéz. "A film megtekintése után nagyon helyesnek tartom, hogy nem ő lett az öttusa szövetségi kapitány."- írják az APOI-nak.

És még egy érdekes ügy: számtalan helyen előbukkan Medveczky Ilona művésznő neve is. Készült róla egy műsor, amely komoly "felháborodást" váltott ki. "Követendő és elrettentő példának is rossz volt a fiatalok előtt a hercegi cím, milliós értékek elérése." - írják. (A művésznő házassága egy külföldi arisztokráciával széles körben téma volt Magyarországon.)

Külön téma a fiatalok kérdése. "Erkölcstelenek, nem lehetne valamit ez ellen tenni?" Az utcán galériák randalíroznak, dübörgő hangerővel játszik a zenekar. "Túlzott a hangerővel játszik a zenekar, ami nem más, mint ütemes hangerő, nem domborodik ki a táncdal ritmusa."- írják. Egyáltalán; túl nagy a fiatalok szabadsága. Az 1972 március 15-i megmozdulás is megjelenik a hangulatjelentésekben. Az emberek a jelentésírók szerint helyeslik a rendőrség kemény fellépését, sőt, kitiltanák a randalírozókat az egyetemekről örökre.

Néhány szót a "munkásellenzégről". A 70-es évek elején sokan úgy vélték, hogy eltávolodott a párt a dolgozóktól. Emlékeztettek, hogy a fizikai munkások aránya úgy harminc százalék körülire csökkent a pártban. Féltik a proletariátus vezető szerepét. Kérdik: Meddig engedik tovább a maszekolást? Mondják: A munkásosztály kezd elveszíteni vezető szerepét! Mindez

egy belső hatalmi harc része, de jól dokumentálható a hangulatjelentésekben is.

Fock Jenőt Moszkvába hívták, ahol megtudta, milyen a gazdasági Brezsnyev- doktrína. "Mit kívánnak tőlünk Moszkvában? Nyers fehér acélt?" - szólt akkoriban a pesti vicc. (Nyers Rezsőről, Aczél Györgyről és Fehér Lajosról, a gazdasági reformok irányítójáról van szó.) A "munkásellenzék" ért el bizonyos sikereket, ennek legfontosabb jele az 1972 novemberi KB határozat. Ezt követően a hangulatjelentésekben megnyugvás tapasztalható: tisztult a politikai légkör, a gazdasági reform már nem vitatott. "A korábbi, helyenként erős vezetőellenes hangulat is változott több helyen..."

Az egyházakról a jelentések tömören összefoglalva azt tartalmazzák, hogy "nem sok vizet zavarnak". A dolgozók örülnek, hogy Mindszenty József esztergomi érsek elhagyta az országot. Mások szerint a bíboros elengedése egyértelmű megalkuvás. Sommás ítélet: "Már korábban el kellett volna engedni a vén gazembert!" "Fiataljaink megdöbbenéssel újságolják, hogy az ajándék üzletben (Kossuth Lajos utca) keresztet árulnak a karácsonyi áruk között. A felvetődő gondolatokat azt hisszük, nem kell külön kommentálni." . írják a KISZ-esek. Keresztet, főleg karácsonykor?! Mintha ez a hangulat is vissza vissza térne az időben.

Így érkezik el az évtized vége, egy új hangulat jegyében. Az afganisztáni események zárják le a hetvenes éveket, előrevetítve az egész "szocialista világrendszer", a szovjet birodalombukását.

"Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság kormánya azzal a határozott kéréssel fordul a Szovjetunióhoz, hogy sürgősen nyújtson politikai, erkölcsi, gazdasági segítséget, beleértve a katonai segítséget is. A Szovjetunió kormánya eleget tett az afgán fél kérésének."- szólt a megdöbbentő bejelentés 1979 decemberében.

A Népszabadság vezércikke viszont jellemző mondatokat tartalmazott: "1979-ben szintén gyarapodtunk. Egyszersmind megkezdődött a gazdasági egyensúly helyreállításának folyamata." Vagyis valami végzetesen megbomlott a "gyarapodó" hetvenes évtizedben.

Befejezésül egy kérdést idézek a 70-es évek hangulatjelentéséből. Egy merőben gyanútlan kérdést: "Igaz-e, hogy a Szovjetunió kommunista pártjában a tagkönyvcseré során a kommunisták fehér tagkönyvet kapnak, ha rendszerváltozás lesz, ne bántsák őket?" Válasz nem jött, noha várták volna.

Köszönöm szépen a figyelmet.